

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

Јован Ф. ТРИФУНОСКИ
Скопље

РАНИЈА ЧЕРКЕСКА НАСЕЉА У МАКЕДОНИЈИ

Међу стране становнике, који су неко време живели на подручју данашње СР Македоније, спадају и кавкаски Черкези. Они су, уз помоћ турских власти, тамо насељавани у другој половини XIX века. А од краја турске владавине 1912. са поменуће територије Черкези су скоро потпуно нестали.¹

Овде ћемо најпре изнети податке о етнички чистим черкеским селима у разним крајевима Македоније. Та насеља су: *Черкеско Село* и *Косматац* у околини Куманова; *Меџидија*, *Катлановска Бања* и *Саразанли* у околини Скопља; *Петрчане* у околини Охрида; *Бућевце* у околини Кочана; *Черкеско Село* у Тиквешу; *Ново Село* код Крушева. Затим ће бити речи о Черкесима у етнички мешовитим насељима Македоније — сеоским и градским.

I Етнички чиста черкеска села

Черкеско Село код Куманова. — Село је јужно од железничке станице „Куманово“ у сувој долини. Околна су насеља: Куманово са истока, Романовце са југа и Љубодраг са запада. На почетку XX века, наш познати научник Ј. Цвијић Черкеско Село записао је као Черкез-кеј.² Као што и име показује, село су основали Черкези. Били су досељени 1864. г. као избеглице после једне неуспеле побуне против руске управе на Кавказу. Одатле су Черкези масовно исељени у суседну Турску, а турска власт је један њихов део населила и на територији Кумановске области. Од тих Черкеза, тј. од припадника черкеских племена „Абаз“ и „Шапко“, потицала су домаћинства у Черкеском Селу код Куманова.

¹ Упор. В. Чубриловић, *Политички узроци сеоба на Балкану од 1860 до 1880. године*, Гласник Географског Друштва, XVI, Београд 1930, 27, 30.

² Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, I, Београд 1906, 144.

Село је основано на утрини која се налазила на тремећи атара околних насеља — Куманова, Бедиња и Романовца. Приликом оснивања Черкеско Село имало је око 50 домаћинстава. До краја турске владавине 1912. г. број Черкеза повећао се на око 65 кућа.³ Међутим, у ратовима 1912—1918. становници овог села иселили су се у Турску, осим пет домаћинстава. Старешине тих домаћинстава звале су се: Адем, Мемет, Етем, Мамут и Амет. Чували су свој језик, али су почели да говоре и албански, јер су као муслимани у погледу брачних веза, обичаја и ношње потпали под утицај околних, такође муслиманских Албанаца.

После Првог светског рата на имања черкеских исељеника дошли су Албанци и Срби. Први су били бројнији и потицали из села на суседној Кумановској Црној Гори (Карадаг). Они су 1940. имали 13 домаћинстава, док су те године Срби имали 3 домаћинства, досељена као колонисти из околине Беле Паланке.

Након Другог светског рата настале су нове измене у Черкеском Селу: од 1956. до 1960. иселила су се у Турску поменута черкеска домаћинства, док су српска домаћинства прешла у Куманово. На места ових исељеника дошли су нови бројни албански становници. Насељавање Албанаца не престаје и сада. Године 1964. у Черкеском Селу саграђена је велика џамија, док је на том месту била мања черкеска џамија срушена у рату 1912. године. Крај те џамије Черкези су имали дућан и ковачницу.

Сл. 1 — Данашње Черкеско Село крај Куманова

Сл. 2 — Данашње село Косматац у Кумановској области

³ Черкеско Село код Куманова посетио сам у два маха: једном пре почетка Другог светског рата (1940) и други пут на неколико година после рата.

Косматац. — У југоисточном делу Кумановске области шире се две простране заравни, једна висока око 550 m и друга висока око 400 m. Село Косматац је у подножју одсека који дели поменуће заравни. Околна су насеља Мургащ, Новосељане и Јачинце.

И Косматац се рачуна у млађа села Кумановске области. Основали су га Черкези са Кавказа. То је такође било у седмој деценији XIX века, после наведених руских освајања на Кавказу. Ове Черкезе турска власт је најпре населила крај пута Куманово — Овче поље, недалеко од кумановског села Скачковца. То место данас носи име Бела вода. Међутим, тамо Черкези нису остали, већ су основали данашњи Косматац. Село је добило име по узвишењу које се издиже крај насеља.

Данашњи македонски становници рачунају да је Косматац приликом оснивања могао да има 40 до 50 черкеских домаћинстава. Ти су Черкези у селу остали само неколико година — до 1878 — и за то време они су били економски и друштвено поремећени, узнемирени људи — „катиљ људи“. Због тога су представљали страх за словенско-хришћанско становништво околних села. Нападали су на њихове куће и имања, одводили стоку (поглавито овце и коње) из насеља Скачковица, Кучкарева, Градилишта, Мургаща и Новосељана. Услед тога, сточарство околних села морало је бити ограничено. Черкези Косматца нису могли да се снађу у новим животним приликама и да поднесу суву климу. Зато су доста умирала и нестајали. Нарочито деца нису се „држала“ и зато су се још 1878. некуда иселили.

Косматац има повољне привредне услове и средишни положај у односу на околна кумановска села. Зато је турска власт у куће исељених Черкеза, поменуће године, населила муслиманске Помаке, мухацире из Бугарске. Међутим, у Балканском рату 1912. село Косматац је запаљено и сви Помаци исељени. После тога ту су се настанили македонски становници из околине Криве Паланке.

Данас у Косматцу постоје топографски називи и остаци старина који подсећају на раније черкеско и помачко становништво. Черкеско гробље било је на потесу Грбавици; сада су тамо њиве.

Мецидија. — Село се налазило у источном делу Скопске котлине ниже данашњег насеља Градманца, а у непосредној близини реке Пчиње (са њене леве стране) и Катлановске Бање. Мецидију је основала турска власт око 1878. на потесу званом Црквиште, који је припадао старијем насељу Градманцу. У Мецидији су живели Черкези, мухацири од некуда досељени.⁴

⁴ Могућно је да су ови Черкези досељени из ослобођених крајева Србије, јер је и тамо било Черкеза. Вид. Тих. Р. Борђевић, *Черкези у нашој земљи*, Гласник Скопског научног друштва, III, Скопје 1928.

Сл. 3 — Око Катланова и Катлановске Бање постојала су три черкеска насеља: Мецидија, Катлановска Бања и Саразанли

Насеље је постојало само 34 године — до 1912. Те године имало је 25 домаћинстава. У Балканском рату Черкези су се иселили у Турску, док су њихове куће запаљене.

Черкези Мецидије бавили су се земљорадњом, сточарством (претежно су гајили коње и козе) и имали су воденице на Пчињи. Приликом крчења земљишта Черкезима су помагали сељаци-кулучари из Градманца. За ове Черкезе слушао сам да нису правили зло околним македонским становницима, а њихове жене, иако су биле муслиманке, нису се криле пред странцима. Крајем турске владавине старешина села Мецидије био је Черкез по имену Јусуф; други Черкез звао се Риско, док имена осталих Черкеза данас нису позната.

У Мецидији Черкези су говорили черкески, док су се приликом одласка пијачног дана у Скопље њихови мушкарци служили турским језиком. Гробље је било јужно од Мецидије; данас се гробови не познају на површини земље. За верске потребе Черкези из Мецидије посећивали су џамију у суседном

турском селу Доњем Коњару. По расељавању Мецидије селиште и земља око њега поново су својина Македонаца из суседног Градманца. Тамо обрађују неколико ранијих черкеских њива, док су друге њиве остављене као утрина. За селиште расељене Мецидије у Градманцу чује се име Черкески кући.

Катлановска Бања. — У поменутом данашњем скопском селу Градманцу слушао сам да се једна група Черкеза 1878. године населила недалеко од Мецидије, на десној страни реке Пчиње, поред саме Катлановске Бање. Ту је био део атара села Катланова. Ово черкеско насеље такође је пропало услед исељавања 1912. када је имало око 40 кућа. Више података о том черкеском насељу нисам могао прикупити. На селишту овог насеља данас постоје 3 куће — то су Македонци Кочкови (1 к) и Роми Маљоци (2 к). Рачунају се као становници села Катланова, иако су од њега удаљени око два километра.

Саразанли. — Ово черкеско село налазило се на југоисточној ивици низије Скопске Блатије, између данашњих села Ржаничана са северозапада и Катланова са југоистока. Поред селишта води пут Скопље — Титов Велес. На потесу где је било черкеско село Саразанли сада су њиве становника Катланова.

Саразанли је такође било мало насеље, које је основала турска власт 1908. за Черкесе мџхацире. Поменуће године ту се однекуда доселило 18 черкеских породица. Куће су биле саграђене у два низа дуж једне праве улице. Земља Саразанлија, пре оснивања насеља, рачунала се као део катлановског атара. Крајем XIX и почетком XX века припадала је Турчину Ваит-ефендији из Скопља. Поменути Ваит ту земљу добио је „со мираз“ од Али-бега, познатог катлановског чифлик-сахибију.

Године 1912, пред наступањем српске војске, Черкези из Саразанлије иселили су се у Турску, а њихове куће порушили су македонски становници из околине. На селишту, где је било насеље, сада нема видних остатака од черкеских кућа.

Петрчане. — Било је веома издвојено черкеско село, јер се налазило у пределу Дебарци (горњи слив Сатеске), а у пространој Охридско-струшкој области. Како је познато, после дугогодишње борбе, Русија је 1863. завладала целим Кавказом, покоривши последња кавкаска племена — Черкесе. Тада су многи Черкези кренули у суседну Турску, а она их насељавала у разним крајевима на Балкану. Једну групу тих Черкеза, која је бројала око 40 домаћинстава, државна власт населила је у околини Охрида. Њихово село звало се Петрчане. Налазило се крај пута Охрид — Кичево. Традиција наводи да су ти Черкези били лоши суседи: нису дозвољавали кретање преко свог атара Македонцима из околних села Врбјана, Сливова и Годивја. Њихова стока наносила је штету у поменутиим насељима. Убили су једног мушкараца из села Годивја и једну жену која је ишла путем Охрид—Кичево. Због тога су се противу

тих Черкеза ујединили Македонци из поменутих села, напали на насеље Петрчане, неке Черкезе убили, док су се други преко планине Стогова повукли у Дебар. То се десило око 1890. године. На пустом селишту Петрчана данас се познају рушевине кућа и черкеско гробље. Земљу расељених Петрчана поделили су становници околних села.

Бућевце. — У југозападном делу Кочанске котлине, у подгорини планине Пљачковице, турска власт је 1878. основала черкеско-помачко село Бућевце (каже се и Буковец). Налазило се између старијих македонских насеља Теранца са истока и Кучичина са запада. Становници Бућевца поменуте године дошли су као мухадџири из Бугарске. То је било мало село: са 5—6 черкеских и исто толико помачких домаћинстава. Черкези су се, поред сточарства, бавили и земљорадњом. Поглавито су гајили кукуруз. Они су допринели брзом уништавању шума у непосредној близини овог насеља. Черкези Бућевца одржавали су брачне везе само са једном групом Черкеза насељеном у суседном штипском селу Радањи. Један Черкез, по имену Абаз, око 1900. преселио се из Бућевца у поменуто Радању. Године 1912. сви становници Бућевца повукли су се са турском војском. Познатији становник међу Черкезима био је неки џамбас Черкез. Запамћен је као веома opak човек — „бил прав ајдук“. На селишту и гробљу Бућевца сада имају њиве Македонци из суседног села Кучичина.

Черкеско Село у Тиквешу. — Око 1878. турска власт населила је Черкезе и на давно опустело селиште Вештине у тиквешком пределу званом Јуруклук. То насеље названо је Черкеско Село (турски: Черкез Пој). У суседном селу Клисџури било је стараца који су „со ангарија“ морали ићи да подижу куће Черкезима. Сви Черкези дошли су из источних крајева Полуострва, а тамо су од 1861. били пресељени са Крима и Кавказа. Становници суседног села Пепелишта противу насељавања Черкеза жалили су се у Цариграду јер су они тиме изгубили део свог атара и Черкези, као суседи, владали су се лоше. Међутим, после неколико година Черкези, услед глади и помора, напустили су Черкеско Село у Тиквешу. Једни су отишли ка Штипу, други у Малу Азију.⁵

Ново Село код Крушева. — Проф. Тих. Р. Борџевић у једном свом раду поменуо је као посебно черкеско насеље Ново Село у Крушевском срезу. Навео је да је имало око 200 становника.⁶ Међутим, село са таквим именом у околини варошице Крушева данас не постоји. Ја о њему нисам могао ништа дознати приликом теренских проучавања у том крају 1952. године.

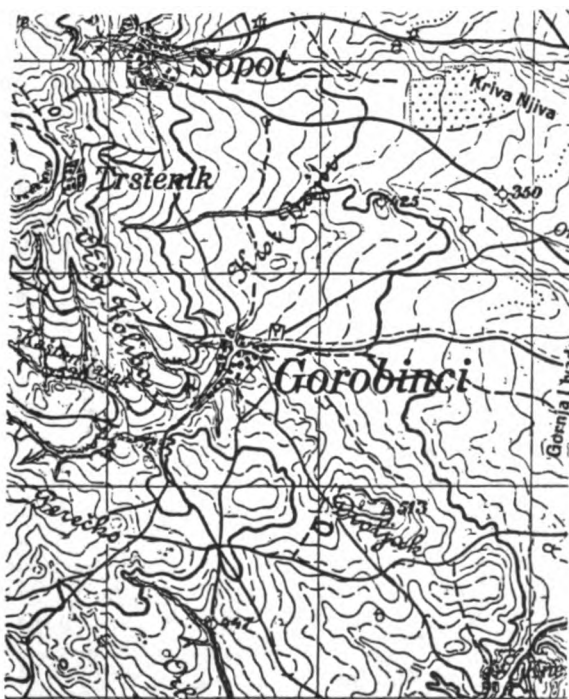
⁵ В. Радовановић, *Тиквеш и Рајец*, Насеља, 17, Београд 1924, 238, 239.

⁶ Тих. Р. Борџевић, *Черкези у нашој земљи*, Наш народни живот, VIII, Београд 1933, 74, 75.

II Черкези у етнички мешовитим насељима

Напред наведена девет села била су етнички чиста черкеска насеља. Осим тога, у Македонији је овде-онде било черкеских домаћинстава и у етничким мешовитим насељима и градовима.

Дознао сам да је Черкеза било у *Овчепољској котлини*. У великом селу Горобинцу, које је 1878. примило знатан број мухацира, било је око 30 черкеских домаћинстава. Дошли су из ослобођених крајева Србије и Бугарске. Турци, који су живели у Горобинцу одраније, према досељеним Черкезима били су доста предусретљиви: помагали су им приликом подизања кућа, давали им стоку, храну и др. Досељени Черкези највише су се бавили сточарством, поглавито овчарством. Добро су неговали и коње. Ипак, горобински Черкези нису могли да се навикну на нову природну и друштвену средину. Стално су носили оружје и одликовали се борбеношћу. Остали су у лошој успомени Македонцима у околним селима — Сопоту, Трстенику, Бузумелцу, Кнежину и Преоду. Од њих су Черкези узимали стоку, новац, одело и др. — По неко черкеско домаћинство било је насељено 1878. и у другим насељима Овчепољске котлине: Дорфулији, Милину, Светом Николи итд.

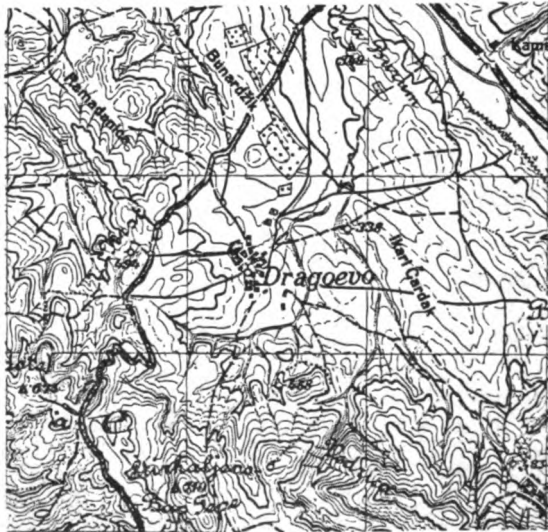
Сл. 4 — Овчепољско село Горобинце, раније и са черкеским становништвом

Данас у Овчеполској котлини Черкеза нема. Главнина се иселила према Солуну 1912. заједно са турском војском. Од неких черкеских кућа имало је потомака у селу Горобијанцу до 1924—1927. када су и они такође отишли у Турску.

Године 1878. и у *Штипу* је насељено доста мухацира из Србије и Бугарске. Због њихове бројности основали су две нове штитске махале: махалу Ново Брдо са око 100 домаћинства у источном делу града и Грнчарску махалу са око 70 домаћинства у северном делу града. У поменутој Грнчарској махали, око пута за Кочане, међу мухацирима било је Черкеза. Прича се да су штитски Черкези живели јако сиромашно и становали у кућицама подигнутим без реда и плана. Било је међу њима кочијаша и земљорадника. Жене су се бавиле домаћим пословима. Черкези у Штипу никако нису могли да се привикну на нову природну средину. Често су страдали од болести и зато, после 1912, у Штипу их више нема. — Било је Черкеза и у штитском селу Радањи.

У сливу *Криве Лакавице*, леве притоке Брегалнице, у другој половини XIX века било је мањих черкеских група у селима Драгојеву, Доњем Радешу, Дамјану и другим. Како се прича, свега их је било око 30 кућа. Касније су неки помрли, а остали су исељени према Солуну 1912. године. Сада постоји само један черкески род са 3 домаћинства у селу Драгојеву. Његови становници говоре турски.

У данашњем титовелешком селу *Мамучеву*, како сам сазнао приликом боравка на терену, 1878. је насељено неколико

Сл. 5 — Штитско село Драгојево, раније и са черкеским становништвом

черкеских породица. Одржавале су брачне и друге везе са својим сународницима у суседној Овчеполској котлини. После 1912. нестало је и тих Черкеза из наведеног села Мамучева.

У тетовском селу *Тearцy* постоји муслимански род са именом Черкезови. Имају 2 домаћинства. Потичу од правих Черкеза. Њихови преци су 1864. дошли у Србију, вероватно у околину Ниша или Прокупља, а 1878. као мухацири прешли су у поменуто данашње село. Старије генерације овог рода говориле су черкески, а знале су и турски. Међутим, њихови данашњи потомци говоре само албански.

Тих. Р. Борбевећ у свом раду „Черкези у нашој земљи“ наводи постојање Черкеза и у другим насељима Македоније. Неколико кућа Черкеза било је у Скопљу (30 душа) и БевБелији (175 душа). Затим у Куманову била је једна черкеска махала — звала се Черкески кући. Око 180 душа било је насељено у кумановском селу Младом Нагоричину (махала Слатина).⁷

Занимљиви су кратки подаци о Черкезима у Македонији које је објавио М. С. Филиповић 1935. године. Наводи око 40 породица Черкеза у Тетову где су били распоређени по хановима и приватним кућама. У Тетову су остали пет-шест година, затим су некуда исељени. — У околини Скопља у селу Асанбегову (сада СинБелић) такође су живели Черкези. Касније су прешли у околину Солуна. — У Велесу је исто тако било насељених Черкеза. Ту су провели кратко време, онда су отишли у Солун. — Између Струмице и села Дабиље било је основано мало насеље за Черкесе. Имало је шест кућа. Одатле су избегли после две-три године. — И у Прилепу било је Черкеза. Становали су у махали Вишњи. Прилеп су напустили 1912. године.⁸

Овај преглед очигледно није обухватио сасвим тачно све Черкесе у насељима југословенског дела Македоније. Разлог томе је што се понегде није могло дознати где су се сви налазили.

III Закључни део

Све што је напред речено јасно показује да је черкеских домаћинстава било у више области и у више насеља данашње СР Македоније. Девет посебних али мањих насеља основали су сами Черкези. У тим насељима свега је било око 300 домаћинстава. Осим тога, насељавано је доста Черкеза и у малим групама у постојећим старим насељима Македоније — градским и сеоским. Насељавање Черкеза у Македонији вршено је у другој половини XIX века после руских освајања

⁷ Тих. Р. Борбевећ, *нав. рад*, 74.

⁸ М. Филиповић, „Нови подаци о Черкезима у Јужној Србији“, Гласник Скопског научног друштва, XIV, Скопље 1935, 267, 268.

и протеривања Черкеза са Кавказа. То је било око 1864. Други Черкези су дошли око 1878. из тада ослобођених крајева у Србији и Бугарској.

Иако малобројни Черкези су имали велику географску раширеност. Из прегледа се види да су нешто више били заступљени у Кумановској, Скопској, Овчеполској и Штипској области, док су мању заступљеност имали у Кочанској, Титовелешкој, Охридској области.

Међутим, услед наведене велике растурености насеља, Черкези у Македонији нису могли свуда одржавати чврсте међусобне везе. Нису увек могли да склапају брачне везе само са својим сународницима. Нису могли лако да се навикну на нове привредне и друштвене прилике; Черкези су са околним Македонцима често били у завади и сукобима; живели су и прилично оскудно.

Ослобођењем наших јужних области од турске власти 1912. углавном је нестало Черкеза у њима. До данас од Черкеза у СР Македонији није остало скоро ништа. Само народна традиција, два-три рода (један род у селу Теарцу код Тетова, други род у селу Драгојеву код Штипа), и неко име села (Черкеско Село код Куманова) или места (Черкеске куће) подсећају на њих. По одласку Черкеза из Македоније нека њихова посебна насеља су запустела, на пример, Петрчане код Охрида, Бућевце код Кочана, Мецидија код Скопља. А у друга ранија черкеска села населили су се нови становници — Македонци и Албанци.

2. фебруар 1990.

LES ANCIENNES AGGLOMÉRATIONS TCHERKESSES EN MACEDOINE

Résumé

Dans la seconde moitié du XIX siècle le gouvernement turc a effectué l'implantation des Tcherkesses, réfugiés du Caucase, dans la partie de la Macédoine qui appartient maintenant à la Yougoslavie. Il a alors fondé neuf villages proprement tcherkesses, comptant en tout 300 foyers. De moindres groupes de Tcherkesses se sont installés dans les anciennes agglomérations déjà existantes — les villes et les villages. Il y avait là un certain nombre de foyers tcherkesses. Cependant, à cause de la dispersion complète de ces agglomérations, les Tcherkesses n'ont pas pu garder d'étroites relations mutuelles en Macédoine et n'ont pas pu s'habituer aux nouvelles conditions naturelles et sociales. Ils vivaient assez pauvrement. A la suite de la libération des territoires macédoniens de sous la domination turque en 1912, les Tcherkesses ont disparus. Seuls quelques noms de villages (*Cerkesko Selo* — Village tcherkesse) ou de lieux (*Cerkeske Kuće* — les Maisons tcherkesses) évoquent leur souvenir.